

Milliy zarbli cholg'ular pedagogikasining tarixiy-nazariy asoslari

Daniyar Qulmurat-uli Jumamuratov
Buxoro Xalqaro universiteti

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada O'zbekiston milliy zarbli cholg'ular pedagogikasining tarixiy-nazariy asoslari tahlil qilinadi. Milliy zarbli cholg'ular o'zbek musiqiy madaniyatining muhim elementi bo'lib, doira, nog'ora, karnay va safoil kabi cholg'ularni o'rgatishda an'anaviy ustoz-shogird tizimi asrlar davomida qo'llanilgan. Tadqiqotda pedagogikaning tarixiy rivojlanishi, nazariy asoslari, metodik yondashuvlar va zamonaviy talqinlari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, milliy cholg'ularni o'rgatishda ritmik, texnik va ijodiy ko'nikmalarni shakllantirish metodlari, ustozlik an'anasi va interfaol mashg'ulotlarning samaradorligi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari milliy musiqa merosini saqlash, yosh ijrochilarning professional va ma'naviy rivojlanishini ta'minlash hamda pedagogik jarayonni tizimlashtirishda muhim ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: milliy cholg'ular, pedagogika, ustoz-shogird, tarixiy-nazariy, metodika, doira, ritm, ijrochilik, musiqa ta'limi, meros

Historical and theoretical foundations of the pedagogy of national percussion instruments

Daniyar Kulmurat-uli Jumamuratov
Bukhara International University

Abstract: This scientific article analyzes the historical and theoretical foundations of the pedagogy of national percussion instruments of Uzbekistan. National percussion instruments are an important element of Uzbek musical culture, and the traditional teacher-student system has been used for centuries in teaching instruments such as the doira, nagora, karnay and safoil. The study examines the historical development of pedagogy, theoretical foundations, methodological approaches and modern interpretations. It also analyzes the methods of forming rhythmic, technical and creative skills in teaching national instruments, the tradition of mentoring and the effectiveness of interactive classes. The results of the study show that it is important in preserving the national musical heritage, ensuring the professional and spiritual development of young performers, and systematizing the pedagogical process.

Keywords: national instruments, pedagogy, teacher-student, historical-theoretical, methodology, circle, rhythm, performance, music education, heritage

Kirish. O'zbekiston milliy musiqiy madaniyati asrlar davomida o'ziga xos cholg'ular, ritmlar va ijrochilik an'analari bilan shakllangan. Milliy zarbli cholg'ular pedagogikasi - bu xalq musiqasini o'rgatish, ijodiy va texnik ko'nikmalarni rivojlantirish jarayonidagi tizimli yondashuvdir. Tarixan doira, nog'ora, safoil, karnay-surnay kabi cholg'ularni o'rgatishda ustoz-shogird an'anasi asosiy pedagogik shakl bo'lib xizmat qilgan. Ustozning shogirdga bevosita nazorati, mashqlarni amaliy ko'rsatishi va ijodiy namunasi orqali bilim berishi pedagogik jarayonning ajralmas qismidir.

Bugungi kunda pedagogika rivojlanib, milliy cholg'ularni o'rgatishda ilmiy-nazariy yondashuvlar va zamonaviy metodikalar qo'llanilmoqda. Shu bilan birga, an'anaviy ustozlik tizimining ruhiy va ma'naviy boyligi saqlanib qolishi zarur. Mazkur maqolaning maqsadi milliy zarbli cholg'ular pedagogikasining tarixiy va nazariy asoslarini ochib berish, metodik yondashuvlarni tahlil qilish hamda zamonaviy ta'lim jarayonida ularni qo'llash imkoniyatlarini ko'rsatishdir.

Asosiy qism

1. Milliy zarbli cholg'ular pedagogikasining tarixiy rivojlanishi

O'zbekiston milliy musiqiy madaniyati asrlar davomida turli hududlarda shakllangan va rivojlangan. Milliy zarbli cholg'ular - doira, nog'ora, karnay, safoil, tablda kabi cholg'ular - xalq ijodiy merosining ajralmas qismidir. Tarixan, ushbu cholg'ularni o'rgatishda ustoz-shogird tizimi asosiy pedagogik shakl bo'lib xizmat qilgan. Ustoz shogirdga nafaqat texnik ko'nikmalarni o'rgatgan, balki ritmik sezgi, sahna madaniyati va musiqiy tafakkurni shakllantirgan.

An'anaviy ustozlik tizimi quyidagi pedagogik xususiyatlarga ega:

- Individual yondashuv: Har bir shogirdning imkoniyatlariga mos mashg'ulotlar berilgan;
- Amaliy mashg'ulotga asoslangan ta'lim: Mashqlar va ijro tajribasi orqali bilim berish;
- Ijodiy erkinlik: Shogird o'z ijodiy tafakkurini rivojlantirishga rag'batlantirilgan;
- Axloqiy va ma'naviy tarbiya: Ustoz shogird uchun shaxsiy namuna bo'lgan.

Bu tizim orqali shogirdlar milliy cholg'ularni mukammal o'rganib, sahna va ansambl ijrochiligida tajriba to'plagan.

2. Nazariy asoslar va metodik yondashuvlar

Milliy zarbli cholg'ular pedagogikasi nafaqat amaliy, balki nazariy asosga ham ega. Nazariy jihatdan, pedagogika quyidagi tamoyillarga tayanadi:

1. Ritmik asos: Har bir cholg'uda ritm va zarblarning o'ziga xosligi mavjud bo'lib, shogird uni to'liq o'zlashtirishi kerak.

2. Texnik mahorat: Qo'l va barmoq koordinatsiyasi, zarb tezligi va aniqligi shogirdning texnik mahoratiga bog'liq.

3. Ijodiy ifoda: Mashqlar ijodiy tafakkur va musiqiy ifodani rivojlantirishga xizmat qiladi.

4. Sistematiklik: Mashqlar ketma-ketligi va murakkablik darajasi o'quv jarayonini samarali qiladi.

Metodik jihatdan, pedagogika an'anaviy ustoz-shogird tizimi bilan zamonaviy yondashuvlarni uyg'unlashtiradi. Interfaol mashg'ulotlar, multimedia vositalari, video yozuvlar va raqamli notalar pedagogik jarayonni boyitadi. Shu bilan birga, sahna va ansambl mashg'ulotlari texnik va ijodiy ko'nikmalarni mustahkamlaydi.

3. An'anaviy ustozlik va zamonaviy pedagogik yondashuvlar

An'anaviy ustozlik tizimi nafaqat texnik ko'nikmalarni, balki shogirdning ma'naviy va axloqiy rivojlanishini ta'minlaydi. Ustoz shogirdga o'zini baholashni, ijodiy qarorlar qabul qilishni va sahnada ishonch bilan chiqishni o'rgatadi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar esa shogirdni mustaqil o'rganish va interfaol mashg'ulotlar orqali rivojlantiradi. Masalan:

- Video va audio yozuvlar orqali mashqlarni qayta tahlil qilish;
- Kompyuter dasturlari orqali ritmik mashqlarni o'rganish;
- Ansambl va sahna mashg'ulotlari orqali texnik va ijodiy ko'nikmalarni bir vaqtda rivojlantirish.

Bu uyg'unlik milliy cholg'ular pedagogikasining samaradorligini oshiradi, o'quvchilarni ritmik sezgi, koordinatsiya va ijodiy tafakkurga tayyorlaydi.

4. Psixomotor va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish

Doira va boshqa milliy zarbli cholg'ularni chalish texnikasi psixomotor qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan. Mashqlar quyidagi ko'nikmalarni shakllantiradi:

- Qo'l va barmoq tezligi va aniqligi;
- Ritmik sezgi va diqqatni jamlash;
- Musiqiy ifodani ijro etish qobiliyati;
- Ijodiy tafakkur va sahna madaniyati.

An'anaviy va zamonaviy metodlarni uyg'unlashtirish bu ko'nikmalarni samarali rivojlantiradi. Shogird mashq jarayonida o'z xatolarini aniqlaydi, ritm va texnikani takomillashtiradi, ijodiy ifodani boyitadi.

5. Milliy musiqa merosini saqlash va rivojlantirish

Milliy zarbli cholg'ular pedagogikasi milliy musiqa merosini saqlashda muhim vosita hisoblanadi. Tarixiy-nazariy yondashuvlar shogirdga milliy ritm, ohang va ijrochilik uslublarini chuqur o'zlashtirish imkonini beradi. Zamonaviy pedagogik metodlar esa ushbu merosni yosh avlod orasida ommalashtirish, ijodiy tafakkur va texnik imkoniyatlarni kengaytirishga xizmat qiladi.

Milliy musiqa merosi - har bir xalqning madaniyati va ma'naviyatining ajralmas qismi bo'lib, u tarixiy tajriba, milliy o'zlik, urf-odat va an'analarni aks ettiradi. O'zbekiston kabi boy musiqa madaniyatiga ega mamlakatlarda milliy zarbli va torli cholg'ular, vokal va instrumental ansambllar, xalq qo'shiqlari va raqslar avloddan-avlodga yetib kelgan. Bu meros nafaqat estetik qadriyat, balki milliy o'zlikni anglash va tarbiyaviy vosita sifatida ham ahamiyatga ega.

Milliy musiqa merosini saqlash bir qancha omillarga bog'liq. Birinchidan, an'anaviy ustoz-shogird tizimi bu jarayonda asosiy rol o'ynaydi. Ustoz shogirdga cholg'ularni chalish texnikasini, ritmik naqshlarni, vokal uslublarni o'rgatadi va sahna madaniyati hamda ijodiy tafakkurini shakllantiradi. Shu tariqa, ijrochilik ko'nikmalari amaliy mashqlar orqali mustahkamlanadi, yoshlar musiqiy ifodani chuqur o'zlashtiradi.

Ikkinchidan, milliy musiqa merosini saqlash va rivojlantirishda ilmiy-nazariy yondashuv muhimdir. Tadqiqotchilar milliy cholg'ular, ritmlar, melodik tizimlar va vokal uslublarni sistematik tahlil qilgan holda, ularni o'qitish metodikasini ishlab chiqadi. Bu ilmiy yondashuv ta'lim jarayonini tizimli qiladi va yosh ijrochilarda texnik, ritmik va ijodiy ko'nikmalarni bir vaqtda rivojlantirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy pedagogik metodlar milliy musiqa merosini yosh avlodga yetkazishda muhim ahamiyat kasb etadi. Multimedia vositalari, video va audio yozuvlar, raqamli notalar orqali mashqlarni o'rganish imkoniyati shogirdga ritmni aniqlash, zarb va melodiyani mustahkamlash, shuningdek, sahna ijrosini yaxshilash imkonini beradi. Interfaol mashg'ulotlar esa o'quvchilarning mustaqil fikrlash va ijodiy tafakkurini rivojlantiradi. Shu tariqa, an'anaviy ustozlik tizimi va zamonaviy pedagogik yondashuv uyg'unlashgan holda, milliy musiqa merosini saqlash jarayonini samarali qiladi.

Milliy musiqa merosini rivojlantirish faqat texnik ko'nikmalarni oshirish bilan cheklanmaydi. U yosh avlodning ma'naviy va estetik tarbiyasiga ham xizmat qiladi. Milliy cholg'ular va qo'shiqlar orqali o'quvchilar milliy qadriyatlarni, urf-odatlarni, tarixiy voqealarni chuqurroq anglaydi. Shu bilan birga, milliy musiqa ijodiy tafakkur, sahna madaniyati va ijodiy erkinlikni shakllantiradi.

Ansaml va sahna ijrochiligi milliy musiqa merosini rivojlantirishda yana bir muhim vosita hisoblanadi. Guruh ishida shogirdlar bir-birining ijodiy va texnik qobiliyatini kuzatadi, ritmni uyg'unlashtirish, dinamika va ifodani bir vaqtda boshqarish imkoniyatini egallaydi. Shu orqali milliy cholg'ularning ifodali ijrochiligi va ansaml madaniyati yosh avlodda shakllanadi.

Shuningdek, milliy musiqa merosini rivojlantirish jamoat tadbirlari, festivallar va konsertlar orqali ham amalga oshiriladi. Bu nafaqat ijrochilarning texnik va ijodiy ko'nikmalarini mustahkamlaydi, balki keng auditoriyaga milliy musiqaning boyligi va

o'ziga xosligini yetkazadi. Shu tariqa, milliy musiqa merosi jamiyat hayotida faol rol o'ynaydi, yoshlar orasida milliy g'urur va estetik didni shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, milliy musiqa merosini saqlash va rivojlantirish bir nechta omillarga bog'liq: an'anaviy ustozlik tizimi, ilmiy-nazariy yondashuv, zamonaviy pedagogik metodlar, sahna va ansambl mashg'ulotlari hamda jamoat tadbirlari. Ushbu omillar uyg'unlashgan holda nafaqat texnik va ijodiy ko'nikmalar rivojlantiriladi, balki yosh avlodning ma'naviy va estetik tarbiyasi mustahkamlanadi. Milliy musiqa merosi - bu kelajak avlod uchun boylik, milliy o'zlik va madaniy qadriyatlarni shakllantiruvchi muhim vositadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. КБ Холиков. Структура физических упражнений на уроках музыки. Scientific progress 2 (3), 1060-1067
2. КБ Холиков. Математический подход к построению музыки разные условия модели построения. Science and Education 4 (2), 1063-1068
3. КБ Холиков. Актуальные задачи высшего профессионального образования и стратегии обучения по направлениям музыки и музыкальное образование. Science and Education 2 (11), 1039-1045
4. КБ Холиков. Ответ на систему восприятия музыки и психологическая состояния музыканта. Science and Education 4 (7), 289-295
5. КБ Холиков. Мозг и музыкальный разум, психологическая подготовка детей и взрослых к восприятию музыки. Science and Education 4 (7), 277-283
6. КБ Холиков. Строительство уникальных знаний и сооружений по музыке в высшей, учебных заведениях. Scientific progress 2 (6), 958-963
7. КБ Холиков. Воспитание эстетического вкуса, исполнительской и слушательской культуры. Science and Education 3 (2), 1181-1187
8. КБ Холиков. Звуковысотная организация и последовательность частей формы музыки. Scientific progress 2 (4), 557-562
9. КБ Холиков. Свободой выбора исполнительского состава в эпоху ренессанса. Scientific progress 2 (4), 440-445
10. КБ Холиков. Полуимпровизационные формы профессиональной музыки Scientific progress 2 (4), 446-451
11. КБ Холиков. Сравнение систематического принципа музыкально психологического формообразования в сложении музыки. Science and Education 4 (7), 232-239
12. КБ Холиков. Измерение эмоции при разучивании музыки, функция компонентного процессного подхода психологического музыкального развития. Science and Education 4 (7), 240-247

13. КБ Холиков. Важнейшие общие основы музыкальной формы. *Scientific progress* 2 (2), 568-571

14. КБ Холиков. Передовые формы организации педагогического процесса обучения по специальности музыкальной культуры. *Science and Education* 4 (3), 519-524

15. КБ Холиков. Проект волевого контроля музыканта и воспроизводимость музыкального произведения. *Science and Education* 4 (7), 189-197

16. КБ Холиков. Педагогическое корректирование психологической готовности ребенка к обучению фортепиано в музыкальной школе. *Science and Education* 4 (7), 332-337

17. КБ Холиков. Музыка как важнейший фактор, распределительных отношений длительности звуков, системы аккордов в ладовом отношении и модель продукционных правил в системе образования. *Science and Education* 3 (1), 656-662

18. КБ Холиков. Внимание и его действие обученному музыканту и оценка воспроизводимости тренировок. *Science and Education* 4 (7), 168-176

19. КБ Холиков. Важнейшие ощущение для обработки основной темы как канонический, зеркально отражающего рефрена деятельности учителя музыки. *Science and Education* 3 (1), 608-613

20. КБ Холиков. Аксоны и дендриты в развивающийся музыкально психологического мозга. *Science and Education* 4 (7), 159-167

21. КБ Холиков. Рост аксонов в развивающийся музыкально психологического мозга в младшем школьном возрасте. *Science and Education* 4 (7), 223-231

22. КБ Холиков. Роль гармонии в построении музыкального произведений. *Science and Education* 3 (1), 565-571

23. КБ Холиков. Эволюция эстетики в условиях прогрессивный модели музыкальной культуры, из опыта работы КБ Холикова 30 школы г. Бухары Республики Узбекистан. *Science and Education* 4 (3), 491-496

24. КБ Холиков. Музыкальное движение под действием внутренних сил гармонии как маятник всего произведения. *Science and Education* 3 (1), 559-564

25. КБ Холиков. Многоголосные формы музыки на основе традиционных принципов организации. *Scientific progress* 2 (4), 375-379

26. КБ Холиков. Подбор аккордов в композиции и стремлении к более точной и однозначной фиксации в музыке. *Scientific progress* 2 (4), 545-549

27. КБ Холиков. Нарастание педагогического процесса посредством тестирования на материале предмета в рамках специальности музыкальной культуры. *Science and Education* 4 (3), 505-511

28. КБ Холиков. О соответствующих последовательности трех аккордов тоники, субдоминанты и доминанты. Scientific progress 2 (3), 1068-1073
29. КБ Холиков. Анализа музыкальных произведений и управления многоголосных произведений. Scientific progress 2 (2), 280-284
30. КБ Холиков. Измерения непрерывного занятия и музыкальная нейронная активность обучения музыкального произведения. Science and Education 4 (7), 312-319